

Varautuminen EU:n yleiseen tietosuoja-asetukseen¹

Pekka Heikkinen

EU:n yleinen tietosuoja-asetus tuli voimaan keväällä 2016 ja sitä ryhdytään soveltamaan 25.5.2018 alkaen. On tärkeää, että kirjastot ja arkistot varautuvat asetuksen vaikutuksiin jo ennalta. Asetus velvoittaa suojaamaan henkilötiedot sekä säätelee niiden käyttöä. Henkilötietoja ovat kaikki tiedot jotka voidaan yhdistää johonkin elossa olevaan yksityiseen henkilöön kuten nimitieto, osoite-tieto, sähköpostiosoite, kirjastokortin numero, puhelinnumero, valokuva josta henkilö on tunnistettavissa tms.

EU-asetus tulee jäsenmaissa voimaan sellaiseenaan. Se jättää jäsenmaille kuitenkin jonkin verran liikkumavaraa. Oikeusministeriön asettama Tatti-työryhmä jätti tämän liikkumavaran käyttöä koskevan mietintönsä 21.6.2017.² Työryhmän mietintö ja siihen sisältyvä esitys uutta tietosuojaalakia koskevaksi hallituksen esitykseksi on parhaillaan lausuntokierroksella. Tämä esitetty uusi tietosuojaalaki korvaisi nykyisen henkilötietolain.

Toukokuun 2018 jälkeen henkilötietojen käsitelyyn sovelletaan siis ensi sijassa EU:n tietosuoja-asetusta ja sitä täydentävin osin uutta kansallista tietosuojan yleislakia eli tietosuojaalakia. On oletettavaa, että Suomessa tullaan seuraavan vuoden kuluessa antamaan myös joukko soveltamisalaltaan suppeampia kansallisia erillissäädöksiä. Nä-

mä erillissäädökset syrjäyttävät soveltamisalallaan tietosuojaalain, eivät kuitenkaan EU-asetusta.³

EU:n tietosuoja-asetus ei sinällään merkitse mitenkään perustavaa muutosta nykytilanteeseen. Joihinkin sen kohtiin kannattaa kirjastoissa ja arkistoissa kuitenkin kiinnittää jo valmisteluvaiheessa huomiota. Tietosuoja on olennainen myös niiden museoiden kannalta, joiden kokoelmiin sisältyy laajoja kuva-arkistoja.

Kuten tähänkin asti, henkilötietoja saa käsitellä vain asetuksen nimenomaisesti sallimilla perusteilla. Kansallisten muistiorganisaatioiden osalta perustelu liittyy niiden lakisääteisiin velvoitteisiin. Muiden kirjastojen tai arkistojen osalta perusteluna voi olla joko yleistä etua koskevan tehtävän suorittaminen tai kirjaston/arkiston tai niiden asiakkaiden oikeutettu etu.⁴

¹ Tämän ohjeistuksen lähtökohtana oli British Libraryssä työskentelevän Ben Whiten heinäkuussa 2017 IFLAlle laatima muistio. Tämä esitys ei ole kattava. Tietosuojavaikuttetun toimisto on julkaissut oppaan Miten valmistautua EU:n tietosuoja-asetukseen <http://tietosuoja.fi/fi/index/ajankohtaista/tiedotteet/2017/01/uusiopasauttaarekisterinpitajiaeuntietosuoja-asetukseenvalmistautumisessa.html>.

² <http://oikeusministerio.fi/julkaisu?pubid=URN:ISBN:978-952-259-612-3>

³ Nimi yleinen tietosuoja-asetus ("General Data Protection Regulation" GDPR) viittaa siihen, että samaan aikaan sen kanssa annettiin myös erityisesti rikosten torjuntaan liittyvän henkilötietojen käsittelyä koskeva erillinen direktiivi.

⁴ Nykyisestä henkilötietolaista poiketen asetus ei mainitse asiakkuus- tai jäsenyysuhdetta erillisenä henkilötietojen käsitelyn perusteena.

I. Mitkä ovat olennaisimmat muutokset?

- **Osoitusvelvollisuus.** Rekisterinpitäjän (eli kirjaston tai arkiston) on pystyttävä tarvittaessa osoittamaan, että tietosuoja-asetuksen velvoitteet on huomioitu sen toiminnassa.
- **Ankarat sanktiot.** Tapauksissa, joissa asetuksen keskeisiä periaatteita loukataan, se mahdollistaa jopa 20 miljoonan euron suuruisten hallinnollisten sakkojen määräämisen. Sanktio voi tulla kyseeseen esimerkiksi tapauksissa, joissa asiakkaan henkilötietoja käsitellään ilman että jatkokäytön ehtoja on selkeästi ja ymmärrettävästi selostettu asiakkaalle.⁵
- Siitä, tullaanko sakkoja soveltamaan myös julkisen sektorin toimijoihin, käydään Suomessa vielä keskustelua.
- **Sisäänrakennettu ja oletusarvoinen tietosuoja.** Tämä tarkoittaa sitä, että kirjastojen on jo ennalta sopeutettava tekniset ja organisatoriset prosessinsa tietosuojasääntelyn vaatimuksiin. Tietosuojavaikutukset tulee aina arvioida uusia toimintatapoja tai järjestelmiä käyttöönotettaessa. Kirjastojen ei tule kerätä henkilötietoja, jotka eivät ole niiden toiminnan kannalta ehdottoman välttämättömiä. Tarpeettomiksi käyneet henkilötiedot tulee viipymättä hävittää. Kirjastojärjestelmien tietoturva tulee varmistaa, ja henkilötiedot tulee mahdollisuuksien mukaan salata tai ainakin pseudonymisoida.⁶
- **Ilmoitusvelvollisuus.** Jos henkilötietoja häviää tai järjestelmiin murtaudutaan, kirjastojen tulee informoida tästä viranomaisia 72 tunnin kuluessa. Rekisteröityjä, eli niitä yksittäisiä henkilöitä joita asia koskee, tulee informoida niin pian kuin käytännössä mahdollista.

- **Asiakkaiden oikeudet.** Asiakkailta on oikeus saada maksutta tieto siitä, mitä tietoja hänestä on kerätty ja mihin tarkoituksiin henkilötietoja käytetään. Heillä on muun muassa myös oikeus vaatia tietojen oikaisemista sekä tietyin edellytyksin myös oikeus vaatia käsittelyn rajoittamista tai jopa oikeus vastustaa niiden käsittelyä.
- **Tietosuojavastaava.** Kaikkien julkisten toimijoiden, joiden ydintehtäviin kuuluu henkilötietojen käsittely, on nimettävä tietosuojavastaava. Tämä vaatimus koskee oletettavasti useimpia kirjastoja. Tietosuojavastaava voi olla sellainen henkilökuntaan kuuluva, jonka tehtäviin ei keskeisesti kuulu henkilötietojen käsittely (ei siis esim. IT-vastaava tai tietojärjestelmäpäällikkö). Tietosuojavastaava voi myös olla useamman organisaation yhteinen.

II. Mitä kirjastojen olisi tehtävä?

- Kirjastojen tulisi yksilöidä, mikä on henkilötietojen käsittelyn peruste eri toimintojen osalta. Esimerkiksi miltä osin käsittely perustuu rekisteröidyn (asiakkaan tai tekijän) suostumukseen, miltä osin lakisääteiseen velvoitteeseen tai tarpeellisen yleistä etua koskevan tehtävän suorittamiseen.
- Jos käsittelyn perusteena on asiakkaan suostumus, tulisi varmistaa että käsittelyn ehdot ovat eri ikäisten asiakkaiden ymmärrettävissä ja helposti saatavilla. Käsittelyn peruste ja ne tarkoitukset, joihin henkilötietoja käytetään, tulee määritellä mahdollisimman arkikielisesti. Olisi myös varmistettava, että suostumus tietojen käsittelyyn on annettu nimenomaisella ja aktiivisella toimella – pelkkä lomakkeeseen sisällytetty, valmiiksi rastitettu vaihtoehto ei riitä.

⁵ Mikäli henkilötietoja käsitellään asiakkaan suostumuksen perusteella, tulee suostumuksen olla vapaaehtoinen, nimenomainen ja yksilöity. Pelkkä reagoimatta jättäminen (tyyliin ruksi valmiina ruudussa) ei riitä. Kirjaston on tarvittaessa pystyttävä osoittamaan, että suostumus on annettu. Jokainen voi myös aina halutessaan peruuttaa suostumuksensa.

⁶ Pseudonymisoinnilla tarkoitetaan sitä, että yksilöitävissä oleva aineiston osa (henkilötieto) korvataan jollakin keinotekoisella tunnisteella.

- Osoitusvelvollisuus edellyttää, että kirjastot dokumentoivat ja säilyttävät tiedot henkilötietojen käsittelyn tarkoituksesta, henkilötietoryhmittä⁷, teknisistä ja organisatorisista suojakeinoista jne. Nämä tulee pyydettyä esittää tietosuojaviranomaisille.

III. Sisältääkö asetus kirjastoja/arkistoja koskevia poikkeussäännöksiä tai erivapauksia?

Kyllä, mutta pääosin nämä eivät ole jäsenmaita velvoittavia. Jäsenmaiden päätettäväksi on jätetty, missä laajuudessa asetuksen sisältämää liikku-mavaraa hyödynnetään. Juuri tämän vuoksi aktiivinen vaikuttaminen olisi nyt välttämätöntä.

a) Sananvapaus ja tiedonvälityksen vapaus

Asetus velvoittaa jäsenmaat sovittamaan yhteen henkilötietojen suojan sekä tiedonvälityksen vapauden. Tämä kattaa myös tietojen käsittelyn akateemisen ja kirjallisen ilmaisun tarkoituksia varten.

Asetuksen johtolauseen (153) mukaan kohtaa olisi tulkittava väljästi.

Asetus myös nimenomaisesti mainitsee uutis- ja lehtiarkistot. Myös kirjastot hallinnoivat lehtiarkistoja, joilla on suuri merkitys sananvapauden käytön edellytysten turvaajana. Joukkoviestintää koskevat, asetukseen sisältyvät hyvin laajat poikkeussäännöt soveltuvat tällä perusteella myös moniin kirjastoihin ja arkistoihin.

Nyt olisi olennaista pyrkiä vaikuttamaan kansalliseen säädösvalmisteluun siten, että kirjasto-

jen ja arkistojen merkitys sanan- ja ilmaisunvapauden kannalta tunnustettaisiin yksiselitteisesti myös kansallisessa lainsäädännössä.

b) Yleisen edun mukaiset arkistointitarkoitukset

Tämän ohella asetus antaa jäsenvaltioille mahdollisuuden säätää harkintansa mukaan poikkeuksista, jotka koskevat ”yleisen edun mukaisia arkistointitarkoituksia”. Jäsenvaltiot voivat mm. säätää poikkeuksista rekisteröityjen oikeuksiin, jos nämä oikeudet todennäköisesti estäisivät tai suu-resti vaikeuttaisivat yleisen edun mukaista arkistointitoimintaa.

Olisi tärkeää, että säädösvalmistelun kuluessa nyt selkeytettäisiin, millaisten kirjastojen ja arkistojen katsotaan mahtuvat tämän poikkeussäännöksen piiriin.

c) Tieteellinen tai historiallinen tutkimustarkoitus

Asetus sisältää myös joitain ei-velvoittavia poikkeussäännöksiä, jotka liittyvät tieteellisiin tai historiallisiin tutkimustarkoituksiin. Kuten edellisessä kohdassa, myös näiden käyttöönotto on jätetty jäsenvaltioiden harkittavaksi.

Saattaa olla, että joissain tapauksissa tutkimustarkoitukseen vetoaminen on tieteellisissä kirjastoissa ja arkistoissa edellisten kohtien ohella vielä erikseen avuksi.

Tietoa kirjoittajasta:

*Pekka Heikkinen, lakimies
Kansalliskirjasto
pekka.heikkinen@helsinki.fi*

⁷ Esimerkiksi siitä, sisältääkö käsitelty aineisto arkaluonteisia henkilötietoja eli etniseen taustaan, poliittisiin tai uskonnollisiin näkemyksiin, seksuaalisuuteen, terveyteen, ammattiyhdistystoimintaan osallistumiseen liittyviä tietoja tai geneettisen/biometristen tietojen käsittelyä (asetuksessa ”erityiset henkilötietoryhmät”). samoin olisi kirjattava, liittyvätkö käsitellyt henkilötiedot asiakkaisiin, tekijä/auktoriteettitietoihin tms.